Сліпчишин Л. Мотиваційна основа творчої діяльності учнів ПТНЗ / Л.Сліпчишин // Педагогічна взаємодія середніх загальноосвітніх, професійно-технічних і вищих навчальних закладів : зб. матеріалів наук.-практ. конференції (7 червня 2010 р.; Львівський НПЦ ПТО НАПН України, Вузлівський природничо-економічний ліцей). – Львів : [ФОП Корпан Б.І.], 2010. – С.158–165.

Лідія Сліпчишин

МОТИВАЦІЙНА ОСНОВА ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ ПТНЗ

Сьогодні навчально-виховний та навчально-виробничий процеси спрямовуються на підготовку кваліфікованого робітника відповідно до вимог технологічного розвитку галузей економіки, формування творчої, ініціативної особистості, високого рівня професійної компетентності, здатної до самоорганізації і самореалізації у професійній діяльності, готової до вирішення виробничих і соціально-економічних завдань. Продумана система підготовки учнів до творчості забезпечує й формування у них підвищеної мобільності, самостійності, ініціативності, здатності до швидкої зміни виду професійної праці, а також підвищеного рівня мотивації до постійного вдосконалення професійної майстерності.

Ранній початок занять з розвитку творчих здібностей робить усе подальше навчання (загальноосвітня школа, ПТНЗ і ВНЗ) усвідомленим, вибір фахового шляху невипадковим, обдуманим, виробляє потребу в творчій і дослідницькій роботі. Сучасному суспільству потрібна така педагогіка, що формує в особистості стійкі компоненти творчого стилю мислення, за допомогою яких вона має можливість одержати життєво необхідне моральне задоволення від вирішення виникаючих інтелектуальних задач у професійній діяльності. Творцем так само, як і інтелектуалом, не народжуються. Тому все залежить від того, які можливості надасть оточення для реалізації того потенціалу, який різною мірою властивий кожному з нас. Творчі здібності не створюються, а

вивільняються. Наскільки вони вивільнилися залежить від того, наскільки вмотивованою є особистість та як організовано навчання.

Увага до проблем професійно-технічної освіти пов'язана із зростанням потреб суспільства, що змінюються разом із науково-технічним прогресом та економічним розвитком держави. В працях багатьох вчених, зокрема С. Я. Батишева, А. П. Беляєвої, С. У Гончаренка, В. О. Моляко, Н. Г. Ничкало, С. О. Сисоєвої розглядаються питання виховання творчого ставлення до праці та розвитку відповідних якостей в учнів. Проте і надалі актуальною проблемою є мотиваційне забезпечення творчої діяльності учнів ПТНЗ.

Метою статті є виявлення чинників впливу на розвиток мотивації учнів професійно-технічних навчальних закладів до творчої діяльності і визначення умов для її реалізації.

Під мотивацією розуміють "сукупність спонукальних факторів, які визначають активність особистості; це всі мотиви, потреби, стимули, ситуативні чинники, які спонукають поведінку людини" [2, с.7]. Вона поряд зі здібностями і знаннями є потужним чинником успіху у діяльності. Оскільки діяльнісна активність людини залежить від рівня і мотивації та кількості мотивів, то чим вищий рівень мотивації і більша кількість мотивів, тим більше зусиль схильна докладати людина для досягнення успіху. Однак слід пам'ятати, що мотиви тісно переплетені з цілями, і ціль (мета), як правило, визначається кількома мотивами. Актуальною проблемою є знаходження для кожної особистості крім основних ще й додаткових мотивів, які підсилюють спонукальний вплив мети, в тому числі й такої, що передбачає творчу діяльність.

На думку багатьох науковців, творчі здібності розвиваються і виховуються в конкретній діяльності [С. У. Гончаренко, О. С. Гребенюк, В. М. Дружинін тощо]. Зокрема, А. Маслоу визначає творчість як "здатність виражати ідеї та почуття відкрито і без страху потрапити у смішне становище, а також схильність до всього підходити творчо, наприклад, конструювання та моделювання одягу, ведення

домашнього господарства та інше" [3, с. 104]. У такому аспекті творчість розглядається як залежна від психологічної структури особистості, від її якостей і здібностей.

На думку Д. Б. Богоявленської, творчий тип особистості характеризується певною психічною структурою, яка обумовлює інтелектуальну активність особистості. З позицій даної теоретичної концепції творчість розглядається як ситуативно-нестимульована активність, що виявляється в прагненні вийти за межі заданої проблеми. В рамках даної концепції був запропонований метод визначення інтелектуальної активності, в основі якого лежить принцип креативності. Подальші дослідження дозволили зробити важливий висновок, що активність на рівні творчої дії є загальною основою будь-якого виду творчої діяльності [1].

Оскільки сенс діяльності людини розглядається у двох аспектах – отримати результат і здійснити саму діяльність, то розрізняють два компоненти мотивації – результативний і процесуальний [2, с.8]. Результатом творчої діяльності є продукт, рівень якого може бути або офіційно визнаний суспільством продукт, або "особистісний", що має значення тільки для його автора. При цьому необхідно враховувати, що "досить часто людина творить не заради суспільного визнання, а щоб випробувати "муку творчості", тобто той стан підйому, який дозволяє йому відчути себе людиною" [4, с 25]. Тобто тут йдеться про провідну роль процесуального компонента мотивації, коли сенс діяльності за процесуально-змістовою її мотивованістю полягає в самій діяльності.

За концепцією творчої обдарованості (А. М. Матюшкін) найзагальнішою характеристикою і структурним компонентом творчого потенціалу дитини є пізнавальні потреби, що становлять психологічну основу переважання пізнавальної мотивації. Ця мотивація виражається в дослідницько-пошуковій активності, виявляється у вищій чутливості до новизни стимулу, новизни ситуації, виявлення нового в звичному. Пізнавальна мотивація і дослідницька

активність виражаються у високій вибірковості дитини стосовно досліджуваного нового, в її перевазі до кольорів, звуків, форм тощо. Загальна дослідницька активність у творчої дитини виявляється як дуже широка допитливість, що характеризується широтою і спрямованістю.

Успішність учнів обумовлена природними здібностями і навчальною мотивацією, між якими існує складний взаємозв'язок. Правильний вибір методів навчання, стилю викладання, впливу викладача і групи можуть позитивно вплинути на успішність учнів. З цього приводу цікавим є відомий у психології "феномен Пігмаліона", який стосується величезного потенціалу педагогічного спілкування. Якщо педагог дає зрозуміти учневі, що він здібний, дисциплінований і відповідальний, то створюються передумови перетворення бажаного на дійсне. Однак цей же феномен може діяти і за принципом бумерангу, тому педагогові слід виважено підійти до його застосування.

Запорукою успіху вирішення важливого і складного завдання, поставленого перед професійно-технічною освітою суспільством, є система роботи педагогічного колективу і кожного його члена зокрема, яка ґрунтується на сучасних особистісно орієнтованих педагогічних технологіях. З допомогою цих технологій одночасно відбувається формування і розвиток професійних, соціокультурних і духовних якостей особистості учнів. Система творчих якостей особистості учня відображає його спрямованість на творчу діяльність, характерологічні особливості, творчі уміння та індивідуальні особливості психічних процесів, які сприяють успіху в творчій діяльності і, за рахунок яких людина здатна діяти як творчо-активний суб'єкт в оточуючому середовищі. Основою для педагогічного оцінювання рівня сформованості творчої особистості учня та творчих можливостей учнівського колективу є система творчих якостей особистості учня, покладені в основу структури його творчих можливостей.

Творчі якості учня в сукупності відображають його творчі можливості за такими напрямами [5, с.80]:

1. Підсистема спрямованості: позитивне уявлення про себе, бажання пізнати себе; творчий інтерес, допитливість; потяг до пошуку нової інформації, фактів;

2. Підсистема характерологічних особливостей особистості: сміли вість; готовність до ризику; самостійність; ініціативність; впевненість у своїх силах та здібностях; цілеспрямованість; наполегливість; вміння довести почату справу до кінця; працелюбність; емоційна активність;

3. Підсистема творчих умінь: проблемне бачення; здатність до висування гіпотез, оригінальних ідей; здатність до дослідницької діяльності; розвинуте уявлення, фантазія; здатність до виявлення протиріч; здатність до подолання інерції мислення; уміння аналізувати, інтегрувати та синтезувати інформацію; здатність до міжособистісного спілкування;

4. Підсистема індивідуальних особливостей психічних процесів: альтернативність мислення; дивергентність мислення; точність мислення; готовність пам'яті; асоціативність пам'яті; цілісність, синтетичність, свіжість, самостійність сприйняття; пошуково-перетворюючий стиль мислення.

У процесі навчання активність учнів впливає на формування повноцінної продуктивної діяльності. Ця діяльність має відповідати діяльнісному вимірові структури особистості, а регулюватись порівневою системою психічних якостей [6, с.183]. Така умова потребує особистісної перебудови навчальної діяльності учнів. Важливим напрямом реалізації особистісно орієнтованого підходу до навчання є врахування складових психологічної структури особистості. Якщо в основу професійної підготовки учнів покладено особистісний підхід, то це піднімає її на вищий щабель.

Відповідно до концепції, запропонованої В.В. Рибалкою [6, с.82], психологічна структура особистості розглядається у трьох напрямах: соціально-

психолого-індивідуальному, діяльнісному та віковому. Соціально-психолого-індивідуальний вимір враховує базові якості особистості; діяльнісний відображає психологічну природу діяльності, яка виявляється через такі компоненти, як потребнісно-мотиваційний, інформаційно-пізнавальний, цілеутворюючий, операційно-результативний та емоційно-почуттєвий.

Педагогічна стратегія визначається за діяльнісним виміром особистості з властивим для професії особистісним змістом, що спирається на певну підструктуру особистості. Кожному компонентові цього виміру відповідають конкретні сфери, наповнені певними якостями особистості. У кожній сфері виділено якості особистості, на які можна вплинути засобами різних предметів, що вивчаються у ПТНЗ: 1) потребнісно-мотиваційна об'єднує потреби і мотиви спілкування, основні бажання і мотиви поведінки, мотиваційні риси характеру, потребу у самоусвідомленні власної особистості, мотиваційний досвід, настановлення уваги, інтелекту, мнемонічні та психофізіологічні; 2) інформаційно-пізнавальна – до неї входять комунікаційні здібності, головні пізнавальні інтереси, інформаційно-пізнавальні риси характеру, самопізнання та самооцінка особистості, система знань про світ, увага, сенсорно-перцептивні процеси, образна і понятійно-логічна пам'ять; 3) цілеутворююча – враховує перцепцію, ідеали та переконання, риси цілеспрямованості характеру, саморегуляцію та самоконтроль, систему знань, спрямованість та концентрацію уваги, мислительні та процеси, пов'язані з уявленнями; 4) операційно-результативна сфера – визначає міжособистісну взаємодію (інтеракцію), прагнення і волю у досягненні цілей і результатів, риси продуктивності характеру, систему звичок і навичок, операції (сенсорно-моторні, перцептивно-рухові, мислительно-дійові); 5) емоційно-почуттєва сфера – до неї входять емоційно-почуттєві компоненти спілкування (атракція) та самосвідомості, емоційно-почуттєві риси характеру, емоційно-почуттєвий досвід, інтелектуальні емоції, емоційна пам'ять та емоційність [6, с.83-84]. Виходячи з

цього, можна припустити, що для творчої діяльності важливим є вплив на всі сфери особистості, проте провідним має бути вплив на потребнісно-мотиваційну.

За рівнем інтелектуальної активності люди поділяються на три категорії: стимульно-продуктивний, евристичний та креативний рівні інтелектуальної активності. Стимульно-продуктивний рівень характеризується відсутністю “пізнавального інтересу” та ініціативи. Інтелектуальна активність залежить від особистісних якостей, а не від інтелектуальної бази. Учнів, з таким рівнем розумової активності необхідно стимулювати. При евристичному рівні інтелектуальної активності здійснюється відкриття закономірностей емпіричним шляхом. Маючи надійний спосіб вирішення, учень аналізує склад, структуру своєї діяльності, що призводить до відкриття нових, оригінальних способів рішення. Це оцінюється самим учнем як “свій спосіб” і дозволяє йому надалі краще справлятися з наступними задачами. Щодо креативного рівня, то для нього характерним є створення теорії і постановка завдання для вирішення проблеми, здатність розкривати істотне шляхом аналізу одиничного об'єкту. Важливою особливістю цього рівня є самодостатність, байдужість до зовнішньої оцінки [8, с.256-258].

Робітничі професії за своєю суттю є творчими, адже без робітника не можна ні створити, ні використати техніку. Саме робітник у процесі роботи може побачити ті виробничі резерви, що вислизнули з поля зору інженера. Одні з них потребують подальшого інженерного опрацювання, а інші можуть бути реалізовані завдяки раціоналізаторству з боку робітника.

Заслуговує на увагу педагогів ПТНЗ науковий висновок педагогічної психології про те, що висока позитивна мотивація може виконувати роль компенсаторного чинника у разі недостатньо високих спеціальних здібностей або недостатнього запасу в учня необхідних знань, умінь і навичок. У зворотному напрямі компенсаторний механізм не спрацьовує. Іншими словами, ніякий високий рівень

здібностей не може компенсувати низьку навчальну мотивацію або її відсутність і, таким чином, не може призвести до високої успішності навчальної діяльності. У разі високої позитивної мотивації до творчої діяльності може навіть компенсуватися недостатній рівень спеціальних здібностей. Зацікавлені учні починають створювати моделі оригінальніші, ніж їх товариші з високим рівнем спеціальних здібностей, але з низькою мотивацією до даної діяльності. Усвідомлення визначального значення мотивації для навчальної діяльності призвело до формулювання принципу мотиваційного забезпечення навчального процесу. Тому значна кількість педагогів доходить до думки про необхідність цілеспрямованого формування в учнів мотивації навчально-трудової діяльності [7, с.66]. Тому одним із шляхів вдосконалення технології виконання професійного завдання майбутніми робітниками є вивільнення в них компенсаторного механізму (через розвиток мотиваційної сфери), тобто це підвищення інтересу учня до професійної діяльності та усвідомлення вибору професії. У самій сфері професійної мотивації найважливішу роль виконує позитивне ставлення до професії, оскільки цей мотив пов'язаний з кінцевою метою навчання. Позитивне ставлення до професії в поєднанні з компетентним уявленням про неї визначає також формування більш особистісних мотивів, наприклад, в майбутньому піднятись на вищий рівень професійної кваліфікації.

Формування мотиваційної основи творчої діяльності особистості учня ПТНЗ потребує реалізації таких педагогічних умов: застосування особистісно орієнтованого навчання, яке спирається на якості психологічної структури особистості, що важливі для професії; творча спрямованість навчання; застосування ефективних методів, технологій для розвитку мотиваційної сфери учня; використання системи творчих професійно орієнтованих завдань; проблемність навчання, розвиток пізнавальної мотивації та дослідницької активності, творчого мислення, уяви та самостійності; формування компетентного уявлення про обрану професію і позитивного ставлення до неї.

Зовнішня мотивація професійної діяльності учнів ПТНЗ виникає під впливом різних чинників (батьків, друзів, засобів масової інформації тощо), але за час навчання в освітньому закладі зусиллями педагогів ця мотивація переводиться у внутрішню. Щоб цей процес успішно відбувся, необхідно, щоб викладачі і майстри виробничого навчання розуміли і знали психологічні основи мотивації, професійної, творчої діяльності, а також були реалізовані відповідні педагогічні умови. До переліку чинників, що впливають на хід формування і реалізацію творчого потенціалу особистості “зсередини”, віднесені такі: природні передумови (загальна обдарованість, задатки); досвід (знання, вміння, навички); характерні особливості (самостійність, ініціативність, вольові якості тощо); мотивація (цілепокладання, самопрограмування, саморегуляція), а до зовнішніх чинників: навчальне середовище; стиль педагогічного спілкування; форми, методи і технології навчання тощо.

Таким чином, оскільки кожен випускник ПТНЗ в умовах високої конкуренції має швидко й адекватно пристосовуватися до нових ситуацій на ринку праці, а також демонструвати результативність і творчий підхід до своєї діяльності, то в нього має бути на високому рівні розвинена професійна мотивація. Враховуючи, що розвиток мотивації відбувається під впливом як зовнішніх , так і внутрішніх чинників, педагогам необхідно знати їх природу і коректно застосовувати відповідні впливи у практичній діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богоявленская Д. Б. Интеллектуальная активность как проблема творчества / Д. Б. Богоявленская. – Ростов н/Дону : [б. и.], 1983. – 234 с.

2. Занюк С. С. Психологія мотивації : навчальний посібник для студ. вищ. навч. закладів / С. С. Занюк. – Київ : Либідь, 2002. – 304 с.

3. Маслоу А. Психология бытия / А. Маслоу. – М. : Рефл-бук; К. :

Виклер, 1997. – 304 с.

4. Меерович М. И. Технология творческого мышления : практическое пособие /М.И.Меерович, Л.И.Шрагина. – Минск: Харвест. Москва: АСТ, 2000. – 432 с.

5. Педагогічні технології: наука – практиці : навчально-методичний щорічник / О. І. Кульчицька, С. О. Сисоєва, Я. В. Цехмістер ; за ред. С. О. Сисоєвої. – К. : ВІПОЛ, 2002. – Вип. 1. – 281 с.

6. Психологія особистісно орієнтованої професійної підготовки учнівської молоді : науково-методичний посібник /за ред. В. В. Рибалки. – Київ ; Тернопіль : Підручники і посібники, 2002. – 388 с.

7. Реан А. А. Социальная педагогическая психология / А. А. Реан, Я. Л. Коломинский. – СПБ : Изд-во “Питер”, 1999. – 416 с.

8. Столяренко Л. Д. Педагогика и психология для технических вузов : учебник для технических вузов / Л. Д. Столяренко, В. Е. Столяренко. – Ростов н/Д. : Феникс, 2001. – 512 с.

Лідія Сліпчишин

Мотиваційна основа творчої діяльності учнів ПТНЗ

У статті розглядаються чинники впливу на розвиток мотивації учнів професійно-технічних навчальних закладів до творчої діяльності та пропонуються педагогічні умови для її реалізації.

Лидия Слипчишин

Мотивационное основание творческой деятельности учащихся ПТУЗ

В статье рассматриваются факторы влияния на развитие мотивации учащихся профессионально-технических учебных заведений к творческой деятельности и предлагаются условия для её реализации.

Lidia Slipchyshyn

Motivational foundation of creative activity of studying vocational school

In the article the factors of influence are considered on development of motivation of studying vocational school to creative activity and terms for its realization are offered.